

УДК 616.36-004:616.24-06:616.36-071.3]-092.9

© І. Я. КРИНИЦЬКА, Ю. М. ОРЕЛ, І. М. КЛІЩ

ДВНЗ "Тернопільський державний медичний університет імені І. Я. Горбачевського"

Морфометричні показники печінки у щурів із модельованим гепатопульмональним синдромом

I. YA. KRYNYTSKA, YU. M. OREL, I. M. KLISHCH

SHEI "Ternopil State Medical University by I. Ya. Horbachevsky"

MORPHOMETRIC PARAMETERS OF THE LIVER IN RATS WITH MODULATED HEPATOPULMONARY SYNDROME

В експерименті на щурах із двома моделями гепатопульмонального синдрому проведено дослідження морфометричних показників печінки. Результати проведеного дослідження вказують на глибокі морфологічно-функціональні зміни печінки, які проявилися ушкодженням і загибеллю гепатоцитів, порушеннями гемодинаміки та структурною перебудовою органа зі збільшенням у його складі відносної частки компонентів стромы.

In experiments on rats with two models of hepatopulmonary syndrome the morphometric parameters of the liver were studied. Results of the investigation indicate a pronounced morphofunctional changes of the liver: injury and death of hepatocytes, impaired hemodynamics and restructuring of the organ with an increasing in its stock relative proportion of stroma components.

Постановка проблеми і аналіз останніх досліджень та публікацій. В наш час прогресивно зростає кількість ускладнень хронічних дифузних захворювань печінки, в тому числі і з боку дихальної системи, які проявляються артеріальною гіпоксемією, що було названо "гепатопульмональним синдромом" (ГПС) [1].

Прогноз при ГПС – несприятливий і ризик смерті у найближчий рік складає 41 %. Даний синдром можна розглядати як окреме показання до ортотопічної трансплантації печінки [2]. Крім того, оскільки на сучасному етапі патогенез ГПС залишається до кінця не вивченим, то ортотопічна трансплантація печінки є єдиним успішним методом лікування пацієнтів із даною проблемою. Тим не менше, післяопераційна смертність та проміжок між трансплантацією та поліпшенням артеріальної оксигенації збільшуються у хворих із гострою передтрансплантаційною гіпоксемією внаслідок ГПС [3]. Найсильнішим предиктором смерті є передопераційне $PaO_2 < 50$ мм рт. ст. або менше і перфузійна скінтиграфія легень і мозку з мозковим поглинанням 20 % і більше [4]. Летальність після проведення трансплантації печінки у пацієнтів з $PaO_2 < 50$ мм рт. ст. протягом року перевищує 40 % [5]. Тим не менше, якщо раніше гіпоксемію вважали відносним протипоказан-

ням до ортотопічної трансплантації печінки, то на сьогодні навпаки – показники $PaO_2 \leq 50-60$ мм рт. ст. є прямим показанням до трансплантації [6].

Регресування симптомів ГПС після трансплантації печінки не завжди буває повним (повне лише у 80 % пацієнтів) і може тривати 6 місяців і більше [2]. Після трансплантації печінки 5-річну тривалість життя мають 76 % пацієнтів [7]. Інші автори [8, 9] стверджують, що у близько 85,0 % пацієнтів із ГПС після трансплантації печінки спостерігається значне поліпшення або повне усунення гіпоксемії впродовж 1 року.

Залишаються суперечливими дані про залежність рівня респіраторних змін від ступеня ураження гепатоцитів при хронічних дифузних захворюваннях печінки. За результатами наших попередніх досліджень у щурів із модельованим гепатопульмональним синдромом було встановлено виражений дисбаланс газового складу артеріальної крові, наявність ознак гіпоксемії та порушення кислотно-лужного стану [10, 11], що зробило актуальним вивчення ступеня ураження гепатоцитів у тварин із вищевказаною патологією.

Мета роботи: проаналізувати морфометричні показники печінки у щурів із модельованим гепатопульмональним синдромом.

Матеріали і методи. Досліди проводили на 58 безпородних щурах-самцях масою 180–220 г. У процесі моделювання патології 10 тварин загинули.

Першу експериментальну модель гепатопульмонального синдрому ми створювали шляхом накладання подвійної лігатури на загальну жовчовивідну протоку і подальшого її пересічення скальпелем [12]. Тварин анестезували внутрішньоочеревинним введенням тіопенталу натрію в дозі 40 мг/кг маси тварини. Виконавши розріз під мечоподібним відростком, загальну жовчовивідну протоку відділяли від розташованих поруч тканин, накладали подвійну лігатуру вище і нижче місця планованого перетину. Потім загальну жовчовивідну протоку пересікали скальпелем. У контрольній групі № 1 тварин загальну жовчовивідну протоку було відділено від тканин, але її не пересікали. Післяопераційну рану пошарово, наглухо зашивали. На 31-шу добу після операції тварин виводили з експерименту під тіопенталовим наркозом.

Друга експериментальна модель ГПС була створена шляхом 8-тижневого внутрішньошлункового введення олійного розчину CCl_4 (400 г на 1 л) в дозі 0,5 мл на 100 г маси тіла тварини в перший день експерименту, 0,3 мл на 100 г на третій день експерименту і далі кожного третього дня до закінчення експерименту 0,3 мл на 100 г. Додатково в раціон щурів було введено суміш кукурудзяної муки, смальцю і холестеролу та розчин алкоголю. Контрольна група тварин № 2 перебувала на стандартному раціоні віварію і отримувала внутрішньошлунково оливкову олію в еквівалентній кількості [13].

Утримання тварин та експерименти проводили відповідно до положень “Європейської конвенції про захист хребетних тварин, які використовуються для експериментальних та інших наукових цілей” [14].

Для гістологічних досліджень шматочки печінки фіксували в 10 % розчині нейтрального формаліну та заливали в парафінові блоки. Готували гістологічні зрізи завтовшки 5–6 мкм і фарбували їх гематоксиліном та еозином. На гістологічних препаратах оцінювали такі морфометричні параметри: діаметр гепатоцитів, діаметр ядер гепатоцитів, ядерно-цитоплазматичний індекс у гепатоцитах, відносний об’єм паренхіми, стромально-паренхіматозний індекс, відносний об’єм центральних вен, відносний об’єм синусоїдів, відносний об’єм портальних трактів та відносний об’єм пошкоджених гепатоцитів [15].

Результати оброблено параметричними методами варіаційної статистики з визначенням t-критерію Стьюдента.

Результати досліджень та їх обговорення. Динаміку змін досліджуваних нами морфометрич-

них параметрів печінки ілюструють дані, представлені в таблиці 1.

Встановлено, що у піддослідних тварин контрольної групи № 1 діаметр гепатоцита складав $(14,2 \pm 0,3)$ мкм, діаметр його ядра $(4,9 \pm 0,2)$ мкм, а ядерно-цитоплазматичний індекс – $0,0740 \pm 0,0008$. Структурні співвідношення складових елементів печінки на тканинному рівні організації характеризувалися показниками їх відносного об’єму. Отанній становив $(79,1 \pm 1,4)$ % для паренхіми, $(3,4 \pm 0,2)$ % – для ушкоджених гепатоцитів, $(9,9 \pm 0,2)$ % – для центральних вен, $(9,4 \pm 0,2)$ % – для синусоїдів, $(1,2 \pm 0,1)$ % – для портальних трактів. Стромально-паренхіматозний індекс при цьому дорівнював $0,218 \pm 0,009$.

У контрольній групі № 2 числові величини перелічених вище морфометричних параметрів були практично ідентичними. Діаметр гепатоцитів і їх ядер складав $(15,0 \pm 0,5)$ і $(5,2 \pm 0,2)$ мкм відповідно, ядерно-цитоплазматичний індекс дорівнював $0,0755 \pm 0,001$. Відносний об’єм паренхіми становив $(78,8 \pm 1,6)$ %, ушкоджених гепатоцитів – $(4,1 \pm 0,3)$ %, центральних вен – $(10,2 \pm 0,3)$ %, синусоїдів – $(9,0 \pm 0,3)$ %, портальних трактів – $(1,3 \pm 0,1)$ %, стромально-паренхіматозний індекс – $0,224 \pm 0,008$.

Дистрофічні та некротичні зміни клітин печінкової паренхіми, що мали місце в тварин обох експериментальних груп, проявилися зменшенням розмірів гепатоцитів, їх ядер, а також зміною ядерно-цитоплазматичних співвідношень. Діаметр гепатоцитів у щурів на 31-шу добу після перев’язки загальної жовчовивідної протоки зменшувався на 28,87 % відносно контролю, у щурів з тетрахлорметаніндукованим цирозом – на 36,00 %. В обох випадках різниця між значеннями морфометричного показника у контрольних і досліджуваних групах була статистично достовірною – $p < 0,001$. Поперечник ядра гепатоцита у тварин на 31-шу добу після перев’язки загальної жовчовивідної протоки меншав на 8,16 %. При введенні CCl_4 цей параметр зменшувався на 21,15 %, при цьому $p < 0,01$. Паралельно регресував і ядерно-цитоплазматичний індекс – на 20,95 % у експериментальній групі № 1 і на 32,98 % у групі № 2 ($p < 0,001$ в обох випадках).

Описані деструктивні зміни гепатоцитів знайшли своє відображення у різкому зменшенні відносного об’єму паренхіми печінки – на 38,6 % в експериментальній групі № 1 і на 52,6 % у групі № 2, а також у значному зростанні відносного об’єму ушкоджених гепатоцитів – в 8,7 і 12,4 раза відповідно. Відмінність між перерахованими величинами була статистично достовірною у групах контролю та експериментальних групах ($p < 0,001$).

Таблиця 1. Морфометричні показники печінки щурів з модельованим гепатопульмональним синдромом (M±m)

Морфометричні показники	Досліджувані групи			
	контрольна група №1 (n=12)	експериментальна група №1 (n=12)	контрольна група №2 (n=12)	експериментальна група №2 (n=12)
Діаметр гепатоцита, мкм	14,2±0,3	10,1±0,1 p ₁ <0,001	15,0±0,5	9,6±0,2 p ₁ <0,001 p ₂ <0,05
Діаметр ядра гепатоцита, мкм	4,9±0,2	4,5±0,1	5,2±0,2	4,1±0,3 p ₁ <0,01
Ядерно-цитоплазматичний індекс	0,0740±0,0008	0,0585±0,0012 p ₁ <0,001	0,0755±0,001	0,0506±0,0008 p ₁ <0,001 p ₂ <0,001
Відносний об'єм паренхіми, %	79,1±1,4	40,5±1,0 p ₁ <0,001	78,8±1,6	26,2±0,6 p ₁ <0,001 p ₂ <0,001
Відносний об'єм ушкоджених гепатоцитів, %	3,4±0,2	29,7±0,9 p ₁ <0,001	4,1±0,3	50,9±3,0 p ₁ <0,001 p ₂ <0,001
Відносний об'єм центральних вен, %	9,9±0,2	10,4±0,4	10,2±0,3	11,8±0,3 p ₁ <0,01 p ₂ <0,05
Відносний об'єм синусоїдів, %	9,4±0,2	8,9±0,1 p ₁ <0,05	9,0±0,3	8,1±0,2 p ₁ <0,05 p ₂ <0,01
Відносний об'єм портальних трактів, %	1,2±0,1	2,3±0,2 p ₁ <0,001	1,3±0,1	2,9±0,2 p ₁ <0,001 p ₂ <0,05
Стромально-паренхіматозний індекс	0,218±0,009	0,322±0,010 p ₁ <0,001	0,224±0,008	0,401±0,013 p ₁ <0,001 p ₂ <0,001

Примітки:

1) p₁ – різниця достовірна порівняно з контрольними тваринами;

2) p₂ – різниця достовірна порівняно з ураженими тваринами.

Розлади печінкової гемодинаміки, які супроводжували модельований ГПС, проявлялися повнокров'ям центральних вен, про що свідчить збільшення їх відносного об'єму. Цей морфометричний показник інтенсифікувався відносно контролю на 0,5 % у першій експериментальній групі і на 1,6 % – у другій. Слід зазначити, що остання відмінність була статистично достовірною (p<0,01), що вказує на більш виражені дисциркуляторні порушення у щурів із тетраклорметаніндукованим цирозом.

За рахунок некрозу гепатоцитів і патологічних змін архітекtonіки печінкових часточок у піддослідних тварин зменшувався відносний об'єм синусоїдів: на 0,5 % в експериментальній групі № 1 і на 0,9 % – у групі № 2. В обох групах різниця була достовірна порівняно з контрольними тваринами (p<0,05).

Активізація склеротичних процесів, явища холестази (особливо у тварин із пересіченою жовчовивідною протокою), повнокров'я судин – ці пато-

логічні зміни зумовили збільшення відносного об'єму портальних трактів. Зростання цього показника відносно контрольних значень було статистично достовірним в обох експериментальних групах (p<0,001) і склало 1,1 % у групі № 1 і 1,6 % – у групі № 2.

Узагальнюючим комплексним індикатором описаних вище патологічних змін печінкової тканини можна вважати стромально-паренхіматозний індекс, який збільшувався в 1,47 раза в експериментальній групі № 1 і у 1,79 раза – в групі № 2 (рис. 1). При цьому числові значення індексу достовірно відрізнялися від тотожних у групах контролю (p<0,001). Такі трансформації є результатом зростання частки стромальних структур та загибелі гепатоцитів і зменшення об'єму паренхіми.

Зіставляючи між собою значення вивчених нами морфометричних показників печінкової тканини в обох експериментальних групах, встановлено, що всі вони, за винятком діаметра ядра гепатоцита,

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

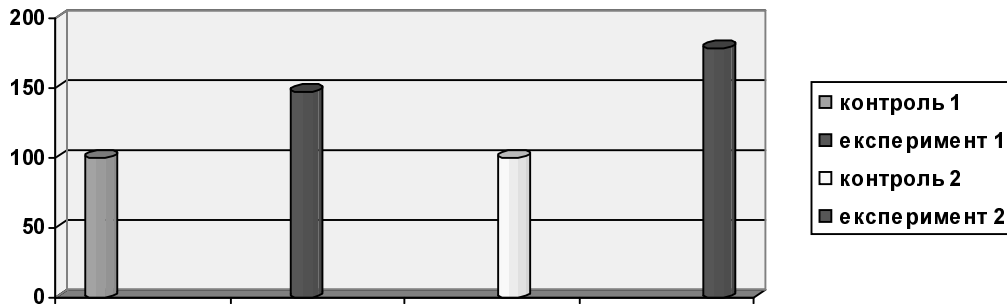

Рис. 1. Зміни стромально-паренхіматозного індексу печінки у відсотках.

достовірно відрізняються між собою ($p < 0,05 \dots 0,001$). Таке порівняння свідчить про більш значне ураження печінки при моделюванні ГПС шляхом введення CCl_4 порівняно з моделлю, яка передбачає механічне пересічення жовчовивідної протоки.

Висновки. Отже, модельований ГПС супроводжується суттєвими змінами гістоморфометричних параметрів печінкової тканини, що вказує на її гли-

бокі морфологічно-функціональні зміни. Якісний характер цих змін проявляється ушкодженням і загибеллю гепатоцитів, порушеннями гемодинаміки та структурною перебудовою органа із збільшенням у його складі відносної частки компонентів строми. Інтенсивність патологічних змін є більш вираженою при моделюванні ГПС шляхом введення тетрахлорметану, що об'єктивно підтверджується величинами всіх досліджуваних морфометричних показників.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Rodriguez-Roisin R. Hepatopulmonary syndrome — a liver-induced lung vascular disorder / R. Rodriguez-Roisin, M. J. Krowka // *The New England Journal of Medicine*. — 2008. — Vol. 358, № 22. — P. 2378–2387.
- Гепатопульмональний синдром: состояние проблемы / Л. Ю. Ильченко, И. Г. Федоров, А. А. Карабиненко [и др.] // *СТМ*. — 2009. — № 1. — С. 84 – 88.
- Liver transplantation for hepatopulmonary syndrome: a ten-year experience in Paris, France / C. Taille, J. Cadranel, A. Bellocq [et al.] // *Transplantation*. — 2003. — Vol. 75. — P. 1482–1489.
- Fukushima K. Y. Two cases of hepatopulmonary syndrome with improved liver function following long-term oxygen therapy / K. Y. Fukushima, H. Yatsushashi, A. Kinishita [et al.] // *J. Gastroenterology*. — 2007. — Vol. 42 – P. 176–180.
- Roberts K. E. Genetic risk factors for hepatopulmonary syndrome in patients with advanced liver disease / K. E. Roberts, S. M. Kawut, M. J. Krowka // *Gastroenterology*. — 2010. — Vol. 139. — P. 130–139.
- Pulmonary-Hepatic vascular Disorders (PHD) / R. Rodriguez-Roisin, M. J. Krowka, P. Herve [et al.] // *Eur. Respir. J.* — 2004. — Vol. 24. — P. 861–880.
- Гепатопульмональний синдром / С. В. Курсов, К. Г. Михневич, Н. В. Лизогуб, С. Н. Скороплет // *Медицина неотложных состояний*. — 2009. — № 5 (24). — С. 35–39.
- Абрагамович М. О. Гепатопульмональний синдром: особливості патогенезу, діагностики, клінічного перебігу та ліку-

- вання / М. О. Абрагамович // *Український медичний альманах*. — 2010. — Т. 13, № 5. — С. 10–13.
- Lange P. A. Hepatopulmonary syndrome: effects of liver transplantation / P. A. Lange, J. K. Stoller // *Clin. Chest Med.* — 1996. — Vol. 17. — P. 115–123.
- Криницька І. Я. Зміни газового складу артеріальної крові у щурів з модельованим гепатопульмональним синдромом / І. Я. Криницька, І. М. Кліщ // *Вісник наукових досліджень*. — 2012. — № 4 (69). — С. 72–75.
- Криницька І. Я. Кислотно-лужний стан крові у щурів з модельованим гепатопульмональним синдромом / І. Я. Криницька, І. М. Кліщ // *Шпитальна хірургія*. — 2012. — № 4. — С. 52–55.
- Common bile duct ligation in the rat: a model of intrapulmonary vasodilatation and hepatopulmonary syndrome / M. B. Fallon, G. A. Abrams, J. W. McGrath [et al.] // *Am. J. Physiol.* — 1997. — Vol. 272. — P. 779–784.
- Multiple pathogenic factor-induced complications of cirrhosis in rats: A new model of hepatopulmonary syndrome with intestinal endotoxemia / Hui-Ying Zhang, De-Wu Han, Zhong-Fu Zhao [et al.] // *World J. Gastroenterology*. — 2007. — Vol. 13 (25). — P. 3500–3507.
- European convention for the protection of vertebrate animals used for experimental and other scientific purposes. — Council of Europe. Strasbourg. — 1986. — № 123. — 52 p.
- Автандилов Г. Г. Основы количественной патологической анатомии / Г. Г. Автандилов. — М. : Медицина, 2002. — 240 с.

Отримано 22.01.13